

Секція 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ МОДЕЛЕЙ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

ПАРАДИГМИ НОРМАТИВНОСТІ МЕТОДОЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ У ПРОФЕСІЙНОМУ СТАНОВЛЕННІ ОСОБИСТОСТІ

ФУРМАН А.В.

Copyright © 2013

Добре відомо, що становлення професіонала – це не лише оволодіння студентом у стінах ВНЗ певною системою знань і норм, цінностей і ролей, умінь і навичок, а й першочергово сформованість чітко змістовленого *типу мислення*, котрий у рамках обраного фаху в майбутньому даватиме йому змогу, спираючись на привласнену знаннево-компетентнісну базу, успішно справлятися із професійними завданнями і за потреби знаходити оптимальні способи розв'язання нагальних проблем ділового повсякдення. Конкретизація цієї вихідної тези пов'язана з очевидним: якість професійної освіти у результаті виконання конкретним університетом відповідних ОПП та ОКР визначається головним – повнотою сформованості у його випускників адекватного для їх фаху мислення, тобто для майбутніх фінансистів, бухгалтерів і банкірів – *економічного мислення*, для інженерів та операторів – *технічного мислення*, для суддів, адвокатів та інших правників – *юридичного мислення*, для соціальних працівників – *соціального мислення* і т. д. У будь-якому разі мовиться не стільки про пристосування молодого, а тим більше досвідченого, спеціаліста до умов буденної професійної діяльності, скільки про адаптування окремого професійного довкілля до принципів і вимог життєдіяльності цього спеціаліста як компетентної, креативної та відповідальної особистості, котра добре знає і глибоко рефлексує те, *що, як, чому і для чого* вона робить свою справу.

Іншими словами, *професійна компетентність* – це перш за все високорозвинене і соціально узгоджене *мислення спеціаліста* у певній ніші чи певному сегменті суспільного виробництва, для якого знання, норми, вміння, цінності та маркери ментального досвіду, з одного боку, є *матеріалом* для аналітичного, рефлексивного, творчого і діяльного опрацювання в конкретних трудових ситуаціях повсякдення, з другого – ситуаційна актуалізація цього матеріалу у взаємозалежних інтенційних полях свідомості і самосвідомості даного спеціаліста як особистості перетворює його на засоби, методи і навіть інструменти ефективного зреалізування *фахової мислєдіяльності* (МД). Остання, згармонізовуючи роботу думки у сфері ідеального і фізичні дії-зусилля у світі матеріального, уможлиблює вичерпну повноту задіяння його кращих людських ресурсів і спроможностей, а відтак створює основоположні, перш за все внутрішні, суб'єктивні, умови досягнення ним культурно зумовлених вершин професійної майстерності.

Проте й на вершинах названої майстерності є принаймні дві висоти у сформованості мислення професіонала: перша полягає в еталонному розвитку окремого *типу* (економічного, технічного, юридичного, соціального тощо) *мислення*, яке актуалізується і функціонує у жорстких рамках того чи іншого *упредметнення* (головно предмета базової науки чи наукової дисципліни, за якою відбулася спеціалізація); друга – у формуванні й утвердженні *методологічного мислення як нової “універсальної форми мислення*, що, на думку Г.П. Щедровицького, організована у самостійну сферу МД і рефлексивно (у тому числі й дослідницьки) охоплює всі його форми і типи ...” [8, с. 45]. Інакше кажучи, мовиться про таке професійне мислення, котре виходить за предметно окреслений формат методології конкретного (економічного, технічного та ін.) дослідження і досягає горизонтів *методології сутнісно іншого упредметнення – системомислєдіяльнісного*, коли її колективне чи індивідуальне здійснення як *системи професійного методологування* [див. 6] долучає до сфери методологічної роботи всі типи мислення, через котрі заданий увесь світ, сама при цьому стаючи формою всезагального чи універсального мислєзреалізування. Ось чому в другому випадку така методологія обіймає “взірці всіх форм, способів і стилів мислення – методичні, конструктивно-технічні, наукові, проектні, організаційно-управлінські, історичні і т. ін.,” вона до того ж вільно використовує знання усіх типів і видів, але першочергово базується на “спеціальному комплексі методологічних дисциплін – теорії МД, теорії мислення, теорії діяльності, семіотиці, теорії знань, теорії комунікації і взаєморозуміння...” [8, с. 45].

Однак утвердження зрілих форм ідеальної дійсності методологічного мислення у царині інтелектуально-професійного повсякдення має винятково важливе значення не тільки для становлення *методології* як новітньої формоорганізованості мислення і світу, заданого через це мислення, і для розгортання *методологізації* всіх сфер людської діяльності як “мегатенденції сучасної культури” (Г.П. Щедровицький), а й для створення і впровадження у практику українських ВНЗ якісно більш досконалої та ефективної, себто інноваційної, *освітньої моделі підготовки сучасного спеціаліста*. Річ у тім, що методологічне мислення, оформившись в новий вид і тип МД, у систему методологічної роботи і сферу методологування, “вільне стосовно меж наукових предметів і загалом щодо меж науки, історії, техніки, практики”, щонайперше “передбачає критику, дослідження, нормування і розробку способів та засобів здолання проблем” [6, с. 17, 15]. Тому воно, образно кажучи, альфа та омега для фахівців, котрі працюють у системі “людина – людина”, або так званих працівників соціономічних професій (соціальний працівник, психолог, педагог, лікар, політик, керівник, управлінець тощо), адже дає їм змогу мислєдіяльно піднятися над ситуаційно обрамленою буденністю та виявляти найоригінальніші способи постановки і розв’язання будь-яких, у тому числі найскладніших, задач і проблем із набору розуміннево досягнутих і рефлексивно опрацьованих. Отож як освітня модель *ефективного спеціаліста*, так і тим більше реальна освітня технологія його підготовки, мають базуватися на принципах, нормативах та оргтехніках формування і розвитку повноцінного методологічного мислення.

Метою цієї дослідницької розвідки є, виходячи із вимог *методологічного принципу* кватерності як способу типологізації наукового знання [див. 6, с. 108–133], обґрунтування **вітакультурної метапарадигми** нормативності методологічного мислення як інтегрально-синтетичної, що охоплює переваги і специфічне змістовлення чотирьох відомих парадигм – логіко-емпіричної, інженерно-конструктивістської, соціокультурної і раціогуманістичної.

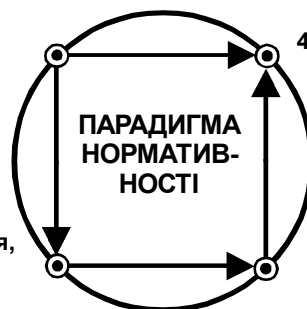
Узагальнення і висновки

1. Уперше три спроби реконструювати етапи формування і розвитку методологічного мислення на основі використання нововведеного поняття “*парадигма нормативності*” здійснив Вячеслав Марача (2000, 2008, 2010) [див. 4, с. 9–70; 5]. На відміну від широких – класичного (концепція Т. Куна), некласичного і постнекласичного [див. 7] – розуміння парадигми, цей відомий методолог локалізує її інтерпретаційне змістовлення, що виправдано його дослідницьким завданням, а саме “...постановкою питання про методологічне мислення в контексті відновлення нормативної традиції Московського методологічного гуртка” [4, с. 18]. При цьому він виокремлює три елементи чи складники парадигми нормативності, що сукупно характеризують систему відрефлексованих й чітко описаних взірців названої форми мислення: “1) онтологічних уявлень про мислення і про світ; 2) нормативних принципів організації мислення; 3) категорійних схем такої організації” [Там само]. Причому нормативні принципи прийняті ним як незмінні, тоді як змінними є два інших елементи парадигм, а також витлумачення принципів у лоні зв’язків із цими елементами. Не вдаючись до інтенційно наявних логіко-змістових аргументацій, зі свого боку, вкажемо на два моменти: по-перше, існує ще один, четвертий складник нормативності методологічного мислення, котрий не може оминати як філософ, так і науковець, – *культурно-історичний контекст мислєдіяння*; по-друге, три із названих елементів об’єднані тим, що справді підлягають зміні-перетворенню, а четвертий, обстоюючи традицію методологування (скажімо, системомислєдіяльнісного), зберігає упродовж тривалого часу базові нормативні принципи організації мислення незмінними (*рис. 1*).

2. У визначенні В. Марачою тріади парадигм логіко-емпірична є генетично первинною. Її суть відображає уявлення про “мовне мислення” як явище актуалізованої свідомості, котре має чіткий набір нормативних операцій, що здійснюються у самому матеріалі цього мислення шляхом його логічних досліджень з виходом на емпіричні горизонти повсякденного людського буття. *Інженерно-конструктивістська парадигма* пов’язана із формуванням уявлення про мислення як про діяльність, яке унормоване, тому що діяльність (наприклад, інженера-конструктора, технолога чи управлінця) “штучно” організується відповідно до норм, закріплюючи при цьому найбільш вдалі взірці мислєдіяння як культурні нормативи чи канони. На рубежі 1970-х ці дві парадигми злилися в одну, інтегральну – *науково-інженерну парадигму нормативності*, у якій перша, зосередившись переважно на логіко-методологічних

1 – онтологічні уявлення про мислення і про світ, даний крізь це мислення

2 – категорійні схеми організації мислення, що задають певні рамки розвікового функціонування філософської свідомості

4 – базові нормативні принципи організації методологічного мислення, які є відносно незмінними; передусім *практичного відношення* мислення до світу і до самого себе

3 – культурно-історичний контекст мислєдіяння як часопростір його актуальностей, можливостей, змістовлень, форм засобів та інструментів

Рис. 1.

Складники або елементи парадигми нормативності методологічного мислення

дослідженнях, перебуває на полюсі “природного” в дихотомічному протиставленні “природне – штучне”, друга, постаючи як гіпертрофована цінність проектування і конструювання на противагу дослідництву, центрується на полюсі “штучного”. Проте з часом, як зазначає В. Марача, ситуація критики цієї інтегральної парадигми з гуманітарно-культурологічних позицій створила передумови для формування третьої, *соціокультурної парадигми*, котра пов’язана з ідеєю мислєдїяльності та із створенням Г.П. Щєдровицьким у 1980 році її трипоясової робочої схеми (практичного колективного мислєдїяння, думки-комунікації і чистого мислення) [4, с. 143–144, 158–192 та ін.; 6, с. 31–40; 8, с. 280–298], а також із інституційними уявленнями про відтворення діяльності, комунікації, про інтелектуальні функції та ресурси, що вочевидь потребує окремого детального розгляду.

3. І хоч В’ячеслав Геннадійович Марача вважає, що є всі підстави вважати третю парадигму такою дійсністю методологічного мислення, що виявляє його “найбільш розвинену” форму [4, с. 21], наразі аргументуємо наявність принаймні ще двох парадигм нормативності цієї універсальної форми мислення, контури котрих окреслилися у перше десятиліття ХХІ століття як таких, що перебувають на первинному етапі становлення, а відтак фрагментарно зафіксовані рефлексивною думкою і як мислєдїяльна інтенція, і як культурна тенденція, і як перспектива-потенція якісно нового, перш за все за світоглядними і методологічними настановленнями, професійного (філософського і суто наукового) методологування. Отож мовиться про *раціогуманістичний* підхід у соціогуманітаристиці, що розробляється Г.О. Баллом [1; 2] і з часом має всі підстави стати *парадигмою інтегративного змістовлення*, а також про *вітакультурну метапарадигму* як одну із найбільш культурно вагомих глобальних *метатеоретичних дослідницьких карт*, котрі упродовж певного соціального часу визначають онтологічні картини світогляду філософської і наукової еліт [див. 3; 6, с. 41–47, 171–181; 7, с. 116–118]; причому остання охоплює нормативно-змістовий формат інших парадигм методологічного мислення як певний матеріал для творчого опрацювання, передусім соціокультурної і раціогуманістичної. У результаті проведеної теоретичної роботи, вкотре дотримуючись вимог принципу кватерності, нами отримана така *мислєсхема* (рис. 2).

4. Евристичність *раціогуманістичного підходу* пов’язана, з одного боку, із виявленням реальної палітри суперечностей, притаманних людському буттю та його науковому пізнанню, передусім на прикладі поліфонії тлумачень таких категорій, як “значення” і “смысл”, тобто із з’ясуванням позицій цих двох світоглядно протилежних аналітичних напрямів, з другого – із подоланням однобічних орієнтацій на реальну картину психосоціальних явищ, котрі вивчаються у форматі соціогуманітарної науки як об’єкти пізнання, перетворення, практикування, що уможливорює згармонізоване поєднання, перш за все на рівні методологічних настановлень і провідних нормативних смислів різних видів духовної діяльності людини, гуманізму і раціоналізму як важливих орієнтацій пізнавальної творчості [див. детально 1]. Воднораз Г.О. Балл обґрунтовує вісім *ідей*, що покладені в

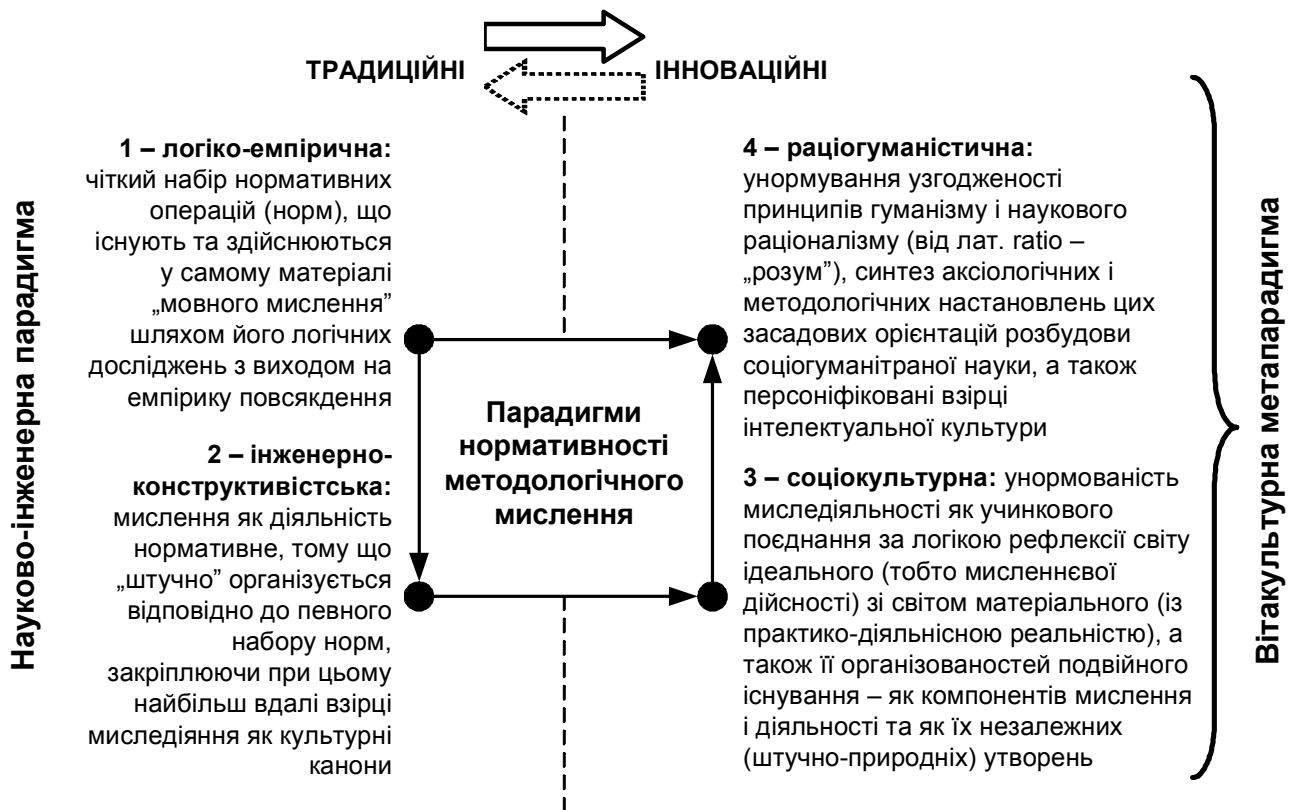

Рис. 2.

Генезис парадигм нормативності методологічного мислення

основу розробки і застосування раціогуманістичного підходу у психології: а) конструктивістського (на протипагу фаталістичному) ставлення до суспільного та індивідуального буття; б) якнайповнішого опертя у здійсненні діяльності гуманістичного спрямування на досягнення й можливості інтелектуальної культури; 3) розуміння серйозних небезпек дисгармонійного раціоналізму і водночас того, що шляхом їх подолання є гармонійний інтелект (мудрість); 4) визнання як головних вимог наукової раціональності, у тому числі й забезпечення адекватності пропонованих моделей досліджуванним об'єктам; 5) обстоювання цінності як природничо-наукової, так і гуманітарної методологічних традицій; 6) медіаційного опрацювання суперечливих змістів за допомогою міжсуб'єктних і внутрішніх діалогів; 7) виділення особливих принципів гуманістично зорієнтованої соціальної поведінки, що підтвердили свою доцільність; 8) актуальності з'ясування (соціально-психологічних) чинників, котрі або перешкоджають, або допомагають внесенню раціогуманістичних засад у різні види названої поведінки [2, с. 73].

5. *Вітакультурна метапарадигма* в нашому досвіді методологування має широкий формат як засновків-підстав (теоретичні, онтологічні, епістемологічні, метатеоретичні), так і функціональної дії (пізнавальна, нормативна, методологічна, світоглядна) [див. 7, с. 84–88]. У типології парадигмально-дослідницьких методологій [Там само, с. 116–117] їй належить одне із вершинних на сьогодні, а відтак найскладніших і повно інноваційних, місць у царині багаторівневої організованості парадигмальних пошукувань. Тому закономірно, що її основним способом зреалізування є *метапарадигматизація*, упредметнення якої стосується вивчення та інтеграції інших парадигм у нову інтегрально-методологічну якість.

Насамкінець підкреслимо, що професійне опанування спеціалістом соціогуманітарної сфери суспільного виробництва однією із трьох традиційних, а тим більше інноваційних, парадигм раціональності методологічного мислення, дасть змогу досягнути йому вищих рівнів фахової майстерності та соціальної самореалізації.

1. Балл Г.О. До визначення засад раціогуманістичного підходу в методології психологічної науки / Георгій О. Балл // Психологія і суспільство. – 2000. – №2. – С. 74–90.
2. Балл Г.О. До обґрунтування раціогуманістичного підходу у психології / Георгій О. Балл // Психологія і суспільство. – 2004. – №4. – С. 60–74.
3. Вітакультурний млин: методологічний альманах / наук. консультант-редактор А.В. Фурман. – 2005-2011. – Модуль 1-14.
4. Георгій Петрович Щедровицкий / Г.П. Щедровицкий; [под ред. П.Г. Щедровицкого, В.Л. Даниловой]. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2010. – 600 с.: ил. – (Философия России второй половины XX в.).
5. Марача В.Г. Парадигмы нормативности мышления в интеллектуальной традиции Московского методологического кружка: взгляд сквозь призму мыслительностного подхода // Чтения памяти Г.П. Щедровицкого 2006-2007 гг. / Сост. В.Л. Данилова. – М.: Некоммерч. научный фонд “Институт развития им. Г.П. Щедровицкого”, 2008.
6. Фурман А.В. Идея професійного методологування: [монографія] / Анатолій В. Фурман. – Ялта-Тернопіль: Економічна думка 2008. – 205 с.
7. Фурман А.В. Методологічне обґрунтування багаторівневості парадигмальних досліджень у соціальній психології / Анатолій В. Фурман // Психологія і суспільство. – 2012. – №4. – С. 78–125.
8. Щедровицкий Г.П. Методологічний зміст опозиції натуралістичного і системомислительнісного підходів / Георгій П. Щедровицкий // Психологія і суспільство. – 2013. – №1. – С. 40–47.

СУЩНОСТЬ ИНТЕГРАТИВНО-ЭКЛЕКТИЧЕСКОГО ПОДХОДА К АНАЛИЗУ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ФЕНОМЕНОЛОГИИ

ЯНЧУК В.А. (Белорусь)

Copyright © 2013

Своеобразие ситуации в современном научном знании характеризуется и тем, что в нем формируется своего рода вариативное мышление, которое оперирует множеством решений проблемных ситуаций, а задачу выбора “абсолютных истин” заменяет поиском комплиментарности, т. е. дополнительности гносеологических результатов. Выбор того или иного методологического подхода определяется, прежде всего, задачей, которую ставит перед собой исследователь. Если он стремится “за занавес” рациональности, он может использовать психодинамический подход, если стремится углубиться в жизненные переживания – подход экзистенциально-феноменологический, если хочет разобраться в своеобразии мужчин и женщин – в подход гендерный и т. д.; ну а если ему хочется избрать и интегрировать несколько подходов, то ему лучше избрать подход интегративно-эkleктический, который по своей сути и предлагает пути и средства налаживания продуктивного межпарадигмального диалога, предполагающего, как минимум, наличия развитого диатропического мышления.